

XX ст. у Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав». Волокитинський фарфор // Переяславка: збірник наукових статей. – Вип. 3 (5). – Переяслав-Хмельницький, 2009. – С. 201–205.

9. Інвентарні книги фондової групи «Кераміка» (шифр «К») НІЕЗ «Переяслав» № 1–4.

Дунайная И.Г. Фарфор и фаянс Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав»: формирование и склад коллекции

Актуальность этой публикации обусловлена недостаточным освещением в печатных источниках собрания фарфоровых и фаянсовых изделий Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав». В данной статье проведен краткий исторический экскурс о путях формирования и источниках поступлений культурных ценностей в музейную коллекцию Заповедника, в частности раритетов фарфора и фаянса.

Ключевые слова: комплектация музейной коллекции, фарфор, фаянс, декор, музей.

Dunainaia I.H. Porcelain and faience of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»: formation and storage of collection

Actuality of this publication deals with the insufficient coverage in the printed sources of the collection of porcelain and faience products of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav». The short historical review of the ways of formation and sources of revenues of cultural values to the Museum's collection of the Preserve, including porcelain and faience rarities is made in the article.

Key words: collection of museum collection, porcelain, faience, decoration, museum.

22.02.2018 р.

УДК 069.51(477)908: (638.142)

Н.Д. Дем'яненко

**ВУЛИКИ З ПАСІКИ П. ПРОКОПОВИЧА
У ФОНДОВІЙ ЗБІРЦІ НАЦІОНАЛЬНОГО
ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО
ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»**

У статті висвітлюються питання історії створення П. Прокоповичем рамкового (втулкового) вулика. Представлено вулики з його пасіки, які зберігаються у фондовій колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

Ключові слова: вулик, рамковий вулик, пасіка, предмети музейного значення, експонати, фондова колекція, бджільництво, рамка, Чернігівщина.

Традиційним промислом українців із сивої давнини є бджільництво – галузь сільського господарства, яка займається розведенням бджіл та отриманням від них меду та інших продуктів бджільництва. На сьогоднішній день питання дослідження бджільництва залишається надзвичайно актуальним, оскільки, за весь час свого існування, воно пройшло певні періоди розвитку та удосконалення, ставши в сучасних умовах розвинутою галуззю народного господарства. Вироблені в Україні продукти бджільництва за останні роки лідирують на

світовому ринку з експорту. На сьогодні їх застосовують практично в усіх галузях виробництва. У зв'язку з популярністю використання продуктів бджільництва виникає потреба у їх продукуванні, яке повністю залежить від багатьох факторів його ведення. Питання пасічництва з моменту, коли воно стало предметом господарювання людей, досліджується багатьма науковцями, привертає увагу пасічників, зацікавлює пересічних громадян та викликає інтерес до історичного минулого українського становлення бджільництва, основоположником якого вважається уродженець Сіверщини П. Прокопович.

Мета статті – на основі вивчення та аналізу теоретичних джерел історії створення П. Прокоповичем рамкового (втулкового) вулика популяризувати ідеї його пасічництва та представити вулики з його пасіки, які зберігаються у фондовій колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

Багато дослідників у різний час займалися вивченням питання бджільництва. М. Вітвицький вивчав устрій бджолиного гнізда, а також сконструював розбірний багатоповерховий промисловий вулик, що роз'єднувався на частини і відповідав біології розвитку бджолиної сім'ї.

Одним із найвизначніших діячів українського бджільництва є В. Ващенко, який активно поширював передові знання та досвід свого часу з бджільництва, розробляв протиroyові методи, зробив великий внесок у вдосконалення конструкції вуликів. Методика визначення потреби в бджолах для запилення сільськогосподарських культур була розроблена С. Розовим. Дослідник В. Шимановський розглядав різні методи пасічництва, особливості розміщення пасік. В. Нестерводський всебічно розглядав теоретичні й практичні питання особливостей зимівлі бджіл, комплекси прийомів щодо підвищення їх льотної діяльності, рекомендував ефективні способи кочівлі бджіл на медозбір.

Основоположником бджільництва в Україні вважають П. Прокоповича, який народився та здійснив усі свої винаходи на Чернігівщині, що зробили революцію у веденні бджільництва всього світу. Наукові дослідження та винаходи П. Прокоповича в різні історичні періоди привертати увагу багатьох дослідників. Важливою першоосновою для вивчення біографії та творчості П. Прокоповича є статті його сучасників – О. Покорського-Жоравко та С. Великдана. Постать П. Прокоповича активно висвітлювалась у виданнях царської доби: «Иллюстрированном сельскохозйственном словаре», «Русском библиографическом словаре» та ін. Значний інтерес мають публікації М. Вишневецького, В. Волконського, О. Коренева, П. Ляліна, Д. Остен-Сакена, які розкривають досягнення науково-дослідної роботи в школі бджільництва П. Прокоповича, яку він організував [1]. Роботи В. Крузе, О. Андріяшева характеризують переваги рамкового вулика. Т. Юрченко, Я. Голіцин характеризують П. Прокоповича як дослідника кормової бази бджільництва. За радянського періоду відомості про П. Прокоповича, як про «видатного росій-

ського вченого», були включені до всіх енциклопедичних та довідкових видань. А. Курочкін, І. Шабаршов є авторами посібників із вивчення історії розвитку бджільництва, в яких друкувалися відомості про П. Прокоповича як «піонера вітчизняної бджолярської науки» [2]. З часів незалежної України серед авторів публікацій про постать П. Прокоповича та його винаходи у своїх працях згадують В. Зуй, В. Скуратівський, О. Сергієнко, Л. Бондарчук, Т. Соломаха, Н. Демиденко та ін.

Петро Іванович Прокопович – людина зі світовим ім'ям, яскрава особистість у історії світової науки, видатний український бджоляр, талановитий педагог, експериментатор, учений, практик, винаходи якого зробили науково-технічний переворот у природничих науках усього світу. Маючи великий досвід роботи з бджолами, він зробив цілу низку відкриттів, які були спрямовані на поліпшення та збереження бджолиної сім'ї.

У 1814 році сконструювавши, як його називав сам дослідник, втулковий вулик, П. Прокопович вперше розмежував «дикє» і раціональне бджільництво, повністю спростував цим відоме ще з часів Київської Русі прислів'я: «Не викуриш бджіл – не поіси меду» [3]. Це був новий спосіб добування меду, за якого, як виявилось, можливо повне збереження бджолиної сім'ї. У втулковому вулику вперше в світі застосовувалися рухомі рамки, що давали можливість пасічнику вільно оглядати бджолине гніздо, слідкувати за станом та розвитком сім'ї, а найголовніше – відбирати мед, не знищуючи при цьому комах.

Стосовно цього винаходу відомий письменник й історик О. Покорський-Жоравко в 1850 р. писав: «По нашому мнению, улей втулочный П.И. Прокоповича во всех отношениях лучше всех доселе придуманных ульев и, после гениальной простоты этого изобретения, сделать что-нибудь совершеннее, кажется, по крайней мере, на настоящую минуту, весьма трудно» [10].

Для догляду за пасікою з такими вуликами виникла потреба у відповідних спеціалістах. Тоді П. Прокопович вирішив не чекати офіційних дозволів і вже в 1825 р. почав навчати пасічникуванню шістьох своїх селян-кріпаків [8]. П. Прокопович згадує: «Вони не стали пасічниками, бо не мали ніяких знань про бджіл. Вони могли лише виконувати мої вказівки. Я зрозумів, що без викладу учням по порядку усіх знань, які є основою для керування бджільництвом, без засвоєння таких знань жоден, навіть моторний і здібний, учень не зможе стати великим знавцем бджільництва. Тому я і вирішив навчати своїх людей шкільним способом...» [9]. У 1828 р. з дозволу Міністерства внутрішніх справ (яке на той час опікувалося сільським господарством) бджоляр із Чернігівщини відкрив у своєму маєтку першу школу бджільництва з 2-х річним терміном навчання, до якої зараховували представників різних верст населення. В школі він передавав власний досвід пасічникування та набуті вміння своїм талановитим учням. У навчально-виховній роботі школи П. Прокопович запровадив власний підхід до навчання

і виховання майбутніх фахівців-пасічників, про що говорив саме так: «Прежде познаний нужно образовывать взгляд на явления и приобучать руки к делу» [12]. Кожен учень, займаючись у школі наукою про бджіл, обов'язково набував практичних навичок виготовлення втулкових вуликів із наборами рамок.

У своїй школі П. Прокопович на перше місце ставив моральні принципи вихованців: «Утримувати учнів так, щоб вони були морально добрими, виконували християнські звичаї і обряди; прищеплювати їм слухняність до господаря, старанність до роботи, до знань різних господарських справ і особливо, щоб вони були в усьому відвертими і щиро відданими..., викорінювали будь-який вид лукавства і хижацтва» [11]. При вступі до школи пасічників кожен учень обов'язково давав обіцянку: «Зобов'язуюсь трубки не курити, тютюну не нюхати, горілки не пити і по вулиці не волочитися, бо усе це є зайвим, непотрібним і поганим» [12].

С. Великдані з цього приводу в «Земледельческой газете» 1850 р. у № 84 розповідав: «Два роки школу бджільництва П. Прокопович утримував у с. Митченки. На той час в ній навчалося 33 учні. Оскільки для школи не вистачало потрібних приміщень, а на навчальний процес негативно впливала близькість села, у 1830 р. П. Прокопович купив хутір Пальчики, що знаходився недалеко від с. Митченки. Хутір мав 80 десятин орної, сіножатної і болотної землі, й вся вона знаходилася в низинній місцевості. На той час хутір був запущеним, проте відповідав усім потребам, необхідним для утримання школи. Тоді ж П. Прокопович вирішив разом із бджолиним заводом перемістити на хутір усіх учнів. Тому було негайно прийнято діяльні заходи з упорядкування цього маєтку. Всю землю навколо хутора обкопали і розділили на десятини. Для кращого осушення в потрібних місцях викопали копанки і канали, які обсадили деревами і червоною лозою, посадили сади і квітники з медоносних рослин. Після цього хутір став невеликою, добре впорядкованою і всебічно влаштованою садибою, відповідно пристосованою для бджільництва і для потреб школи» [10].

За 51 рік своєї роботи (1828–1879 рр.) школа бджільництва підготувала 566 досвідчених пасічників, що несли в народ знання та ідеї, якими користуються до сьогодні [4]. Теоретичною і практичною основою викладання в школі стали наукові праці П. Прокоповича, частина яких дійшла до нашого часу.

Регіональне дослідження історії бджільництва на матеріалах музейних колекцій є надзвичайно актуальним та важливим питанням, оскільки популяризує музейні колекції та привертає увагу до історії і культури регіону. Фондова колекція Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» багаточисельна і різнопланова. Вона нараховує 22 інвентарні групи збереження. У деяких із груп зазначені вулики, зібрані в різних регіонах України, які різняться конструкцією,

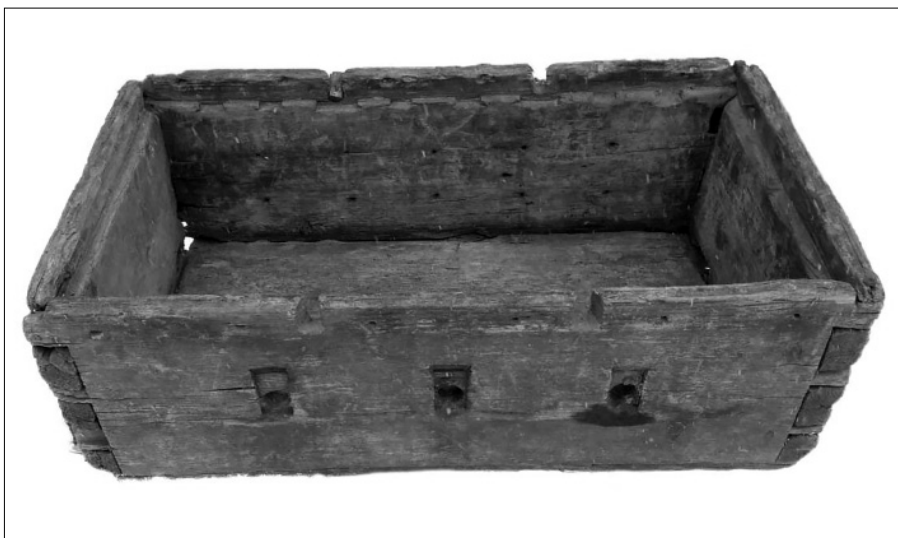

Фото 1. Вулик із пасіки П. Прокоповича, інв. № Е-2995

Фото 2. Вулик із пасіки П. Прокоповича інв. № Е-2980

умовами утримання комах, технологією виготовлення, формою, розміром, матеріалом виготовлення. У інвентарній групі «Е» під ін. № 2995 та ін. № 2980» [6] значені вулики з Чернігівщини (2 одиниці) з пасіки, яка належала П.І. Прокоповичу. Вулики експонуються у «Музеї історії бджільництва Середньої Наддніпрянщини». Це – унікальні експонати, які ще не були об'єктами наукового дослідження і заслуговують на окрему увагу.

У 70-80-тих роках ХХ ст. одним із головних напрямків роботи наукових співробітників Переяслав-Хмельницького музею була науково-експедиційна робота, яка мала на меті збір та наукове опрацювання предметів музейного значення. Наукові експедиції здійснювалися в різні регіони України: Черкащину, Полтавщину, Сумщину, Хмельниччину, Київщину, Полісся. Починаючи з 60-70-тих років минулого століття, наукові працівники Переяслав-Хмельницького державного музею (зараз НІЕЗ «Переяслав») також досліджували північно-східні регіони України, зокрема Чернігівщину. У директо-

ра музею М. Сікорського зародилася ідея створення тематичного музею бджільництва. Її реалізація розпочалася у 1980-тих роках, коли спадкоємці пасічника з діда-прадіда Ф. Хвостика з села Помоклі Переяслав-Хмельницького району запропонували передати музею батьківську хату, в якій в 1983 р. розмістився «Музей історії бджільництва Середньої Наддніпрянщини».

Упродовж 1980–1985 рр. колективом наукових співробітників організовано і проведено більше десяти експедицій у різні регіони України, одним із завдань яких було дослідження становлення бджільництва та здійснення збору тематичних предметів музейного значення. Найвдалішою виявилася експедиція до Чернігівської області 1982 року, яка тривала з 16 по 19 липня [5]. До складу експедиції увійшли наукові співробітники музею Ю. Мисюра, Г. Остронос, М. Герасько. Метою експедиції було обстеження с. Митченки, де народився відомий бджоляр – основоположник раціонального бджільництва, та с. Пальчики, яке колись належало П. Прокоповичу. В цьому селі функціонувала перша в Російській імперії та єдина на той час в Європі школа пасічників.

У с. Пальчики Бахмацького району Чернігівської області, в господарстві Миколи Івановича Шульги, науковими співробітниками музею був виявлений вулик (інвентарний № Е-2995 (фото 1). За свідченням місцевого пасічника Федота Івановича Глуценка та пасічника з с. Городище Чернігівської області Василя Васильовича Лук'янчука (мав 93 роки у 1982 р.), знайдений вулик – із пасіки П. Прокоповича. Його розміри становлять 88 см х 46 см х 33,5 см. Вулик виготовлений ручним способом з товстих тесаних соснових дощок, кути якого з'єднані в «замок», має форму прямокутника. Дощки вулика темного кольору, мають тріщини. В середині вулика є дерев'яна планка, на якій трималися рамки. Зовні, на боковій дошці, є три отвори для льотків. У верхній частині конструкції на дошках збереглися пази, на яких зверху вулика кріпилася дерев'яна кришка, що щільно входила в отвори. Кришка та рамки відсутні [6].

Другий вулик (інвентарний № Е-2980 (фото 2) зберігався в місцевій школі села Пальчики, де певний час була

розміщена пасіка П. Прокоповича, потім – його сина Степана Великдана, а у XIX ст. функціонувала школа бджолярів. Розміри вулика становлять 88 см х 47 см х 34 см. Вулик ручної роботи, має форму прямокутника. Виготовлений з товстих тесаних соснових дощок. Дощки темного кольору, є розколини. Вулик був у використанні. Кути з'єднані в «замок». На бічній дощці є три отвори для льотків. Дерев'яна кришка, що входила в пази, та перегородки, відсутні [6]. Ці вулики були перевезені до фондів музею, де зберігаються донині.

Сучасна наукова концепція Музею історії бджільництва Середньої Наддніпрянщини включає розділ, присвячений життю і діяльності П. Прокоповича. В експозиції музею представлено портрет бджоляра, експонуються два вулики з його пасіки, вулики різних систем та конструкцій, в основі яких лежить рухома рамка, запропонована дослідником, рамки різних розмірів, поїлки для бджіл та інший інвентар.

Вулики, перевезені з Чернігівщини, що використовувалися на пасіці П. Прокоповича, мають велику цінність для фондової колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» та посідають важливе місце в експозиції Музею історії бджільництва Середньої Наддніпрянщини. Але походження цих вуликів на сьогодні потребує подальшого дослідження. Порівнявши їх із сучасними вуликами, стає очевидним, що у господарствах нинішніх пасічників ми не побачимо подібних до першого втулкового, який змайстрував дослідник. Навіть наявні в експозиції музею вулики були вдосконалені самим П. Прокоповичем чи С. Великданом, і вже відрізнялися від вперше створеного.

Отже, розвиток сучасного раціонального бджільництва базується на ідеях пасічникування та винаході втулкового вулика П. Прокоповича. Упродовж двох століть практичного використання рамкового вулика відбувається його модернізація як українськими, так і зарубіжними пасічниками. Вулик весь час зазнає еволюційного розвитку з урахуванням зручності в роботі пасічника та розвитку і життєдіяльності бджолої сім'ї. На сьогоднішній день пасічники в своїх господарствах мають багато різновидів розбірних вуликів, які окремими деталями відрізняються між собою, але принцип їх функціонування залишається спільним – запровадженням П. Прокоповичем.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні прародичів сучасного вулика, що експонуються в Музеї історії бджільництва Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав», який гостинно відкриває двері відвідувачам.

ПОСИЛАННЯ

1. Демиденко Н.Д. Життєвий і творчий шлях П.І. Прокоповича (1775–1750) – патріарха вітчизняної бджільницької науки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://inb.dnsgb.com.ua/2009-2/09_demydenko.pdf.
2. Демиденко Н.М. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук // Діяльність П.І. Прокоповича (1775–1750) у становленні та розвитку Вітчизняної бджільницької науки. – Київ, 2011.
3. Демиденко Н.Д. Життєвий і творчий шлях П.І. Прокоповича

(1775–1750) – патріарха вітчизняної бджільницької науки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://inb.dnsgb.com.ua/2011-2/11_demydenko.pdf.

4. Огієвська Р. Перша і єдина школа бджільництва у Європі була створена на Чернігівщині. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sknews.net/persha-i-jedyna-shkola-bdzhilnytstva-uevropi-bula-stvorena-na-chernihivschyni>.

5. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». Відділ кадрового та адміністративного забезпечення. Книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (1982 р.).

6. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». Фонди. Облікова документація. Інвентарні книги «Е».

7. Обязательство (Обет) учеников // Земледельческий журнал. – 1828. – № 24. – С. 13.

8. Прокопович П.І. Про заснування у Батурині школи Бджільництва // Пасіка – 2000. № 7–8. – С. 18–19.

9. Прокопович П.І. Про заснування у Батурині школи Бджільництва // Пасіка – 2000. № 7–8. – С. 17.

10. Прокопович П.І. Сучасний погляд на біографію. Редакційна колегія «Вибраних творів П.І. Прокоповича». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirchel.com.ua/foto/biogf_PIP_ukr.pdf.

11. Федосов Н.Ф. Об учреждении школы пчеловодства в селе Митченках близ Батурина. / Избранные статьи по пчеловодству – М.: Государственное издательство сельскохозяйственной литературы, 1960. – С. 63–64.

12. Федосов Н.Ф. Об учреждении школы пчеловодства в селе Митченках близ Батурина. / Избранные статьи по пчеловодству – М.: Государственное издательство сельскохозяйственной литературы, 1960. – С. 53.

Дем'яненко Н.Д. Ульи из пасеки П. Прокоповича в фондовом собрании Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав»

В статье освещаются вопросы истории создания П. Прокоповичем рамочного (втулочного) улья. Представлены ульи с его пасеки, которые хранятся в фондовой коллекции Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав».

Ключевые слова: улей, рамочный улей, пасека, предметы музейного значения, экспонаты, фондовая коллекция, пчеловодство, рамка, Черниговщина.

Demianenko N.D. Hives from the piary of P. Prokopovych in the collection of the historical and ethnographic reserve «Pereiaslav»

The article highlights the history of the creation by P. Prokopovych of a framework (bush) hive. Hives from his apiaries are kept, which are stored in the stock collection of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav».

Key words: hive, framehive, apiary, objects of museum significance, exhibits, stock collection, beekeeping, frame, Chernihiv region.

28.02.2018 р.

